

УДК 75.045+75.046.3]:2-526.6:75.038*Коденко
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-10>

Валерія ЖОСУЛ,
orcid.org/0000-0003-0312-524X
аспірантка кафедри історії та теорії мистецтва
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) *zhosul.lera23@gmail.com*

САКРАЛЬНА СИМВОЛІКА В АБСТРАКТНОМУ ЖИВОПИСІ ОЛЕКСАНДРА КОДЕНКА

Стаття присвячена дослідженню символічної системи живопису луганського художника, представника напрямку медитативного мистецтва Олександра Івановича Коденка (1944–2021). Малярство художника відрізняється поєднанням класичної школи з нефігуративним живописом, які митець поєднує в сакральних та космічних сюжетах. Було проаналізовано філософські засади авторської міфології, на ґрунті якої побудовано семіотику творчості О. Коденка. Релігійне розуміння світобудови художника є основним джерелом його сюжетів, водночас митець звертається до філософії Далекого Сходу, християнської релігії, даосизму та буддизму. Творча особистість Олександра Коденка сформувалася під впливом Київської живописної школи, зокрема під керівництвом його вчителя Віктора Григоровича Пузиркова. Глобальні трансформації в творчості Олександра Коденка відбувались у 1990-х роках, коли в Україні спостерігалось становлення нового ненаративного живопису. Увібравши надбання класичної мистецької школи художник звернувся до абстрактного живопису. Зміни в орієнтирах художньої виразності творів О. Коденка пов'язані з формуванням нових релігійно-філософських поглядів, які вплинули на зацікавлення трансцендентальною медитацією і насамперед медитативним живописом.

Встановлено, що багатопшаровий символізм живописних полотен О. Коденка виступає проєкцією метафізичного досвіду художника та є його суб'єктивним поглядом на поняття сакрального. На основі синтезу різних культур митець склав авторську семіотичну систему, поєднуючи символи, знаки та образи християнського іконографічного канону, символів Східного буддизму, символів сакральної геометрії та нумерологію. Семіотична система закладає ідею авторського розуміння сакрального в абстрактному полотні, який тісно пов'язаний з темами взаємодії людини та світу, космічного безкінечного простору, пізнання себе, всесвіту та Бога.

Ключові слова: абстрактне мистецтво, релігійна символіка, медитативний живопис, знак, символ, біблійні образи, Олександр Коденко.

Valeriia ZHOSUL,
orcid.org/0000-0003-0312-524X
Graduate student at the Department of Theory and Art History
Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts
(Kharkiv, Ukraine) *lusikovsegda@gmail.com*

SACRED SYMBOLISM IN ALEXANDER KODENKO'S ABSTRACT PAINTING

The article is dedicated to the study of the symbolic system of painting by the Lugansk artist, representative of the meditative art movement, Oleksandr Kodenko (1944–2021). The artist's painting is characterized by a combination of the classical school with non-figurative painting, which the artist combines in sacred and cosmic themes. The philosophical principles of the author's mythology, upon which the semiotics of O. Kodenko's creativity is based, have been analyzed. The religious understanding of the artist's worldview is the main source of his plots, while the artist also turns to Eastern philosophy, Christian religion, Taoism, and Buddhism. The creative personality of Oleksandr Kodenko was formed under the influence of the Kyiv School of Painting, in particular under the guidance of his teacher Viktor Hryhorovych Puzyrkov. Global transformations in the creativity of Oleksandr Kodenko took place in the 1990s, when Ukraine witnessed the emergence of a new abstract painting. Absorbing the achievements of the classical art school, the artist turned to abstract painting. Changes in the landmarks of artistic expression in the works of O. Kodenko are associated with the formation of new religious-philosophical views, which influenced an interest in transcendental meditation and, above all, meditative painting.

It has been established that the multilayered symbolism of O. Kodenko's paintings is a projection of the artist's metaphysical experience and is his subjective view of the concept of the sacred. Based on the synthesis of different cultures, the artist has developed his own semiotic system, combining symbols, signs, and images of the Christian iconographic canon, symbols of Eastern Buddhism, symbols of sacred geometry, and numerology. The semiotic system lays the foundation for the idea of the author's understanding of the sacred in abstract canvas, which is closely linked to the themes of human interaction with the world, cosmic infinite space, self-discovery, the universe, and God.

Key words: abstract art, religious symbolism, meditative painting, sign, symbol, biblical images, Oleksandr Kodenko.

Постановка проблеми. Творчість луганського митця Олександра Коденка пропонує нову репрезентацію релігійної тематики. Багатогранна філософія мистецтва художника поєднує низку різнобарвних культурних нашарувань, які поєдналися у творчому здобутку в складну семіотичну систему живописних робіт О. Коденка.

Зацікавлення сакральною тематикою Олександр Коденко демонстрував ще у період навчання у Київському художньому інституті (нині Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури), де навчався у майстерні Віктора Григоровича Пузиркова. Мистця цікавила тема неволі людського духу, яка вплинула на вибір теми дипломної роботи 1977 року під назвою «Сильні духом» («Втеча з концтабору»). Протягом тривалого часу творчість художника була умовно обмежена рамками соцреалізму, тому в роботах того періоду провідним жанром мистця був натюрморт. Розширення творчих кордонів майстра відбулося під час становлення української незалежності на початку 1990-х років, він переосмислив джерело своєї творчості через захоплення медитативними практиками. Еволюція стилю в творах художника ґрунтується на засадах східної духовності та християнської релігії. Симбіоз різних символів та їх таємничі асоціації додають його творам складність та глибину, відкриваючи для дослідження різноманітні аспекти мистецької виразності.

Аналіз досліджень. Активна виставкова діяльність Олександра Коденка у рідному місті Луганськ, посприяла тому, що його творчість стала темою дослідження в роботах О. В'ячеславової. У своїй статті «Жити в просторі, відкритому до неба: Поетика композиції Олександра Коденка» 2003 року дослідниця ставить акцент на символічних формах творів О. Коденка, визначаючи в них новаторську систему. У дисертаційному дослідженні О. В'ячеславої «Естетика міфу в сучасному мистецтві України», авторка зараховує творчість Олександра Коденка до категорії «міфологія сакрального в сучасному українському мистецтві». Дослідниця розглядає творчість О. Коденка поряд з низкою представників сучасної сакральної тематики. Додатковими джерелами для дослідження є інтернет-публікації, видання Національної спілки художників України та альбоми з репродукціями робіт автора.

Метою статті є дослідження особливостей символічної системи, що властива живописним творам Олександра Коденка та визначення їх художньо-стилістичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Творчість Олександра Коденка (1942–2021 років) пройшла

шлях від класичної мистецької школи до сучасного абстрактного живопису. Митець отримав художню освіту спочатку в Луганському художньому училищі (нині Коледж культури і мистецтва), а пізніше в Київському художньому інституті (нині Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури). В Києві художник навчався в майстерні баталіста Віктора Пузиркова (Маричевський, 2002: с. 39). Твори митця соцреалістичного напрямку маловідомі, більшість робіт цього періоду створені у жанрі натюрморт. Глобальна трансформація мистецької мови живописця відбулася в період становлення української незалежності (1990-х років), у час, коли з'явилась низка митців-представників нефігуративного живопису. В цей період О. Коденко захоплюється трансцендентальними практиками, відкриваючи світ несвідомого, що докорінно змінює художню мову його творів.

Внаслідок поглибленого пізнання духовних практик змінився й художній процес, митець звертається до медитативного живопису. Сьогодні медитативний живопис є недослідженою галуззю мистецького процесу. Частіше цей напрямок асоціюють з арттерапією, хоча саме визначення бере своє коріння з американського абстрактного експресіонізму. Головною особливістю медитативного живопису є сам художній процес, художник не робить підготовчих ескізів та замальовок, починаючи роботу інтуїтивно, у випадку з мистецьким процесом О. Коденка це – транс, який супроводжується молитвою до Бога. О. Коденко синтезує декілька культурних основ в своїй творчості: перша – це християнська, друга – східний буддизм, третя – арійсько-ведантичний космологізм (В'ячеславова, 2003: с. 38–40).

У фігуративних творах 1990-х років характерна містична атмосфера з використанням символічних форм. В таких композиціях, як: «Вертикаль» 1991 р., «Ходження по колу» 1993 р., «Всі ви мої діти» 1998 р., відображується відчуття «обмеженості» світу природних і предметних форм, намагання мистця вийти за межі земного. Елементи матеріального світу, які зображені у творах цього періоду, втрачають відчуття реальності, перетворюючись в символічну форму. Фігуративні твори зазвичай звернені до образу Христа з певним переосмисленням біблійних сюжетів. Полотно «Ходження по колу» 1993 року (рис. 1) звертається до сцени другого пришествя Ісуса з використанням лише невеликої кількості символів з канонічного сюжету зняття з хреста, серед яких: терновий вінець, гексада, титл INRI, цвяхи, кліщі, плащаниця, рана на ребрах від спису Лонгина

Рис. 1. Ходження по колу. 1993. П., о.

та стигмати. В даній композиції фігурі мертвого Ісуса притаманна неприродна легкість, як і в однофігурній композиції 1998 року «Всі ви мої діти» (рис. 2). Фігура Христа пов'язана з символічними об'єктами: кайданів (символ страстей Христових), чашею (символ причастя та крові Христової), чорним квадратом (символ пекла) та листям дерева поряд з ним, який на межі між Христом та пеклом. Символ листя часто фігурує у віршах О. Коденка і є алегорією на людську душу. Так у полотні «Всі ви мої діти» листя є метафорою буття людини, що межує між пеклом і горнім світом.

Перші відомі абстрактні полотна з'явилися в період становлення української незалежності. На початку 1990-х років О. Коденко почав шлях духовного саморозвитку, що посприяло його зацікавленню медитативним живописом. Нефігуративні твори репрезентують нематеріальний, духовний світ, представляючи його як космічний або як нульовий простір, визначаючи його символічним жовтим, білим, синім кольором. В нових формах митець активно розширює символічну систему, звертається не тільки до християнської символіки та образів, а й до символів сакральної геометрії. Дослідниця О. В'ячеслава визначає символічні форми в роботах О. Коденка, як: «Сучасне мистецьке інобуття релігійного символу, що надає їм полісемантичності. Послідовність і всезагальність коденкових засад символізації є наслідком виникнення нової художньої реальності. В цій реальності усе те, що було знайдене мистцем у доквіллі набуває значення структурних «шрифтів» (В'ячеслава, 2003: с. 38).

Символіка в живописних роботах абстракціоніста є втіленням авторської міфології та його

Рис. 2. Всі ви мої діти. 1998. П., о.

суб'єктивним уявленням про світобудову. Дослідниця В. Головій досліджуючи поняття сакральності в мистецтві стверджує, що представлення «священного» виявляється у сакральних символах. Символ втілює ідею, але водночас сам себе конститує як фрагмент ідеї, що представляє та виражає її, але не замінює її повноту. У сакральному досвіді митець трансцендує ті відношення ідеальності, які є характерними для конкретного людського буття, останні ці відношення залишаються видимими саме у формах сакральних символів (Головей, 2014: с. 292). Таким чином символ закладає поняття сакрального та втілює лише частину ідейного наповнення авторського підтексту робіт О. Коденко.

На початку нульових років абстрактні полотна суттєво ускладнились завдяки розширенню семіотичного навантаження, через синтез християнських образів та символів сакральної геометрії. Зазвичай, ці символи мають геометричну основу трикутника, піраміди, квадрату, квадрат у вигляді «комірки», кола, спірального кола та ін. Перелічені символи часто фігурують як в абстрактних творах, так і абстракціях з фігуративними елементами. Наприклад, коло є центром у багатьох композиціях О. Коденка, його митець може спрощувати, змінювати, перетворювати у динамічну спіраль, або завуальовує, ховає в своїх композиціях. Художник вважав коло ідеальною формою завершеності та символом циклічності.

Ця геометрична фігура є відображенням безперервності розвитку світобудови, часу, життя, їх єдності. У більшості традицій Космос, як упорядкований простір життя, постає у вигляді кулі, графічно зображується за допомогою кола. Коло є центром композиції в таких полотнах художника, як: «Дев'ятий Сефорт» 2005 року, «Янгол мій» 2006 року, «Янгол вічності» 2013 року, «Планета дитинства» 2014 року, «Рефлексія Світла» 2015 року, «Червоні рибки» 2017 року, «Лабіринт Ель Греко» 2018 року та багато інших.

Митець звертався до стародавньої символіки, яка є характерною для багатьох культур світу. Одним з таких символів є квітка життя. Одна з основних інтерпретацій даного символу трактує її як душу – маленьке центральне коло, яка знаходиться у просторі – велике коло, яке позначає контур. Душа рухається у просторі певним, заданим ритмом і б'ється об межі простору, створюючи власну проєкцію, малюючи візерунок квітки. Цей символ став центром композиції у таких роботах художника, як: «Випий мене» 2014 р., «Квітка життя» 2015 р., а в деяких творах митець згадує квітку життя лише у назві, спрощуючи складний геометричний символ, залишаючи лише коло або спіраль – це полотно «Квітка життя» 2018 року (рис. 3). Його художник пов'язує з християнством, синтезуючи символ квітки життя з біблійними атрибутами, що надає полотнам і малюнкам митця складне релігійно-філософське навантаження.

Невипадковим є вибір кольорової палітри, він є додатковим символічним елементом. Важливу роль в абстрактних композиціях художника грає колір, який також має символічну ознаку. Можна виділити основні кольори, притаманні цілій низці полотен О. Коденка – білий, жовтий, блакит-

ний, синій, зелений. Виділений перелік кольорів є канонічними для візантійських мізаїк, фресок та ікон. Зазвичай мистець бере за основу один колір, який слугує загальною плямою у композиції. При цьому другорядні кольори є формотворними в абстрактному полотні. При використанні обмеженої кольорової палітри автор активно експериментує з формотворчими засобами, що відрізняють його полотна від суто монохромної картини. Наповнюючи свої роботи символістичними знаками та символами митець активно застосовує до їх написання такі формотворчі засоби, як: текстура, тон, лінія.

Зображенні символи та кольорова палітра в полотнах луганського художника репрезентують сакральну мандрівку космічним простором, крізь який автор досліджував духовний світ. В роботах «Мантра» 2000 року (рис. 4), «Автопортрет» 2003 року (рис. 5) на жовтому фоні фігурує символ сакральної геометрії, який визначається як сакральний портрет. На полотні «Мантра» (рис. 4) демонструє духовну мандрівку митця, де символ втілює постать самого автора, а простір на полотні представляє з себе жовте тло з об'ємними лініями та плямами в поєднанні з символічною фігурою свічки.

Символізм творів О. Коденка є невід'ємною частиною художньої виразності його творів та джерелом авторського підтексту. Трансцендентальна медитація була основою творчого процесу під час пошуку новітніх форм. Поєднання семіотики різних культур, особисті філософські пошуки склались в авторське бачення поняття сакрального в творах мистця. Синтез символів та знаків в полотнах збагатив абстрактний живопис О. Коденка, відкриваючи новий погляд на тему духовного в сучасному його прояві.

Рис. 3. Квітка життя. 2018. П., о.

Рис. 4. Мантра. 2000. П., о.

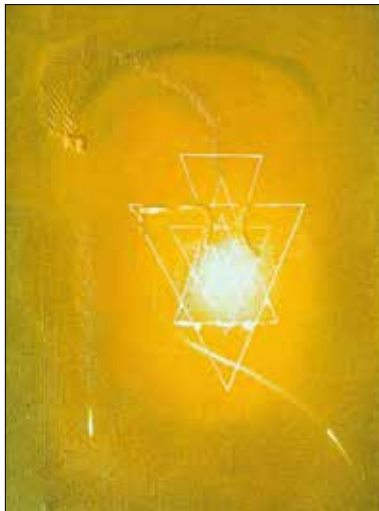

Рис. 5. Автопортрет. 2003. П., о.

Висновки. Творенням медитативного мистецтва О. Коденко досліджував духовний аспект

творчості. Авторська міфологія є невідокремною частиною малярства художника, в основу якої була закладена християнська теоцентрична культура, філософські засади Далекого Сходу та арійсько-ведантичний космологізм. Піднімаючи теми сутті людської душі, пізнання Бога та його співвідношення зі світом, митець склав семіотичну систему, що ґрунтується на синтезі символів, знаків та образів з візантійської іконографії, буддизму, нумералогії та сакральної геометрії. Символізм, втілений у творах, здійснює важливу функцію, виконуючи роль первинного виразника мистецького змісту та є суб'єктивним баченням теми сакрального. Митець пропонує специфічні символи, які представляють собою його особистий погляд на духовну основу світобудови. Ця система сприяє поглибленому розумінню його творчості та створює можливість сприймати її на рівні багатшарового символізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борщенко Л. Образотворче мистецтво Луганщини : збірка матеріалів. Луганськ : Світлиця. 1999, Вип. 1. 180 с.
2. В'ячеславова О. Жити в просторі, відкритому до неба. Поетика композиції О. Коденка. К : *Образотворче мистецтво*. 2003, № 3. С. 38–40.
3. В'ячеславова О. Естетика міфу в сучасному образотворчому мистецтві України : дис. канд. філос. наук. : 09.00.08 Луганськ : 2007. 197 с.
4. В'ячеславова О. Коденко Олександр Іванович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7502
5. Головей В. Сакральне мистецтво як символічна репрезентація священного. Історія релігій в Україні, 2014 р. : наук. щоріч. Ін-т релігієнавства – філ. Львів музею історії релігії, Львів. від-ня ін-ту Укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Львів : 2014. Кн. 2, С. 290–298.
6. Маричевський М. Камінний цвіт Луганської землі: Луганській організації НСХУ 45 років. Київ : Образотворче мистецтво, 2002. С. 38–39.

REFERENCES

1. Borshchenko L. (1999) *Obrazotvorche mystetstvo Luhanshchyny* [Fine arts of Luhansk region] : zbirka materialiv. Luhansk : Svitlytsia, Vypusk. 1. 180. [in Ukrainian].
2. Viacheslavova O. (2003) *Zhyty v prostori, vidkrytomu do neba. Poetyka kompozytsii O.Kodenka.*[To live in a space open to the sky. The poetics of O. Kodenko's composition]. Kyiv : *Obrazotvorche mystetstvo*, № 3. 38–40. [in Ukrainian].
3. Viacheslavova O. (2007) *Estetyka mifu v suchasnomu obrazotvorchomu mystetstvi Ukrainy* [The Aesthetics of Myth in Contemporary Fine Arts of Ukraine] : dysertatsiia kandydata filososofskykh nauk. Luhansk, 197. [in Ukrainian].
4. Viacheslavova O. Kodenko Olexandr Ivanovych. [Olexandr Kodenko] *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7502. [in Ukrainian].
5. Holovei V. (2014) *Sakralne mystetstvo yak symvolichna reprezentatsiia sviashchennoho.* [Sacred art as a symbolic representation of the sacred.] *Istoriia relihii v Ukraini*, 2014 r. : nauk. shchorich. In-t relihii navstva – fil. Lviv muzeiu istorii relihii, Lviv. vid-nia in-tu Ukr. arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy. Lviv.: Knyha. 2. 290–298. [in Ukrainian].
6. Marychevskiy M. (2002) *Kaminnyi tsvit Luhanskoï zemli* [The stone color of Luhansk land] : Luhanskii orhanizatsii NSKhU 45 rokiy. Kyiv : *Obrazotvorche mystetstvo*, 38–39. [in Ukrainian].